

POLITIANMELDELSE - HANDLINGERS ALVORLIGHET OG SOSIAL AVSTAND

AV FØRSTEMANUENSIS LEIF PETTER OLAUSSEN

*The purpose of this article is to explain people's varying tendencies to report criminal victimization to the police, utilizing data from the 2004 Norwegian ICVS-survey. The analysis is guided by two theoretical points of view. The first is derived from scholars in penal philosophy, who typically contend that proportionality between punishment and crime is an important part of widely held conceptions of justice. If this is true, people's tendencies to report crime to the police should be positively correlated with the seriousness of criminal acts. The analysis confirms that crime seriousness is of great importance for decisions to report. The other hypotheses examined in the article were proposed by the American legal sociologist Donald Black, whose book, *The Behavior of Law*, contended that the use of law, or governmental social control, increases with increasing relational distance between people. First, he asserted that people are less likely to sue someone they know well than a stranger. Second, Black suggested that the use of law or formal control increases with urbanization because relational distance increases with city size. Third, he contended that law varies directly with social and economic resources: people with more social and economic resources are more likely than people with less social and economic resources to bring lawsuits against others. None of Black's hypotheses are confirmed by the Norwegian data.**

1. Innledning

I mange tilfeller er det ikke representanter for staten, men folk selv som tar initiativ som leder til etterforskning av straffbare handlinger, og i en del tilfeller også til at noen blir straffet. Den folkelige initieringen av rettsforfølgelse er en selektiv prosess, som medfører at bare enkelte handlinger som kunne medføre straff, blir politianmeldt. Noen handlinger forblir uanmeldte fordi de ikke oppfattes som straffbare, mens en del handlinger som blir oppfattet som straffbare, likevel ikke blir meldt. Mange forhold kan tenkes å innvirke på hva som velges ut for politianmeldelse, og offerundersøkelser gir visse muligheter til å undersøke sider ved seleksjonsprosessen. I det følgende skal jeg først belyse hvilken betydning handlingers opplevde alvorlighet har for tilbøyeligheten til å anmelde, og dernest hvor vidt sosial avstand har systematisk innflytelse på anmeldelsest tilbøyeligheten.

* Title in English: *Reporting to Police: Seriousness of Acts and Social Distance*. Original in Norwegian.

2. Datagrunnlaget

Data som artikkelen bygger på, er fra den norske delen av International Crime Victims Survey (ICVS) 2004. Til sammen 3996 tilfeldig valgte innbyggere over 15 år ble intervjuet over telefon i oktober - november 2004 av Norstat. 33 % av de som besvarte telefonen etter gjentatte oppringinger, var villige til å delta. Totalt antall intervjuer i hvert fylke tilsvarer fylkets andel av befolkningen, og det er omtrent 30 % intervjuer over mobiltelefon i hvert fylke. Norstat opplyser at deltakelsesprosenten er nokså vanlig for omfattende intervjuundersøkelser over telefon, og at de ikke har grunn til å tro at bortfallet leder til systematiske skjevheter mellom de intervjuede og den voksne befolkningen i landet. Jeg har ingen konkrete holdepunkter for å mene noe annet, og har vanskelig for å tenke meg gode grunner til at bortfallet har en systematikk som gjør at de sammenhenger som finnes i materialet, ikke er dekkende for befolkningen.

Datamaterialet er kontrollert mot befolkningstall for 2003, fordelt på kjønn, alder og fire landsdeler. Sammensetningen av de utvalgene som har blitt intervjuet, avviker ikke vesentlig fra befolkningssammensetningen, men for å justere for mindre skjevheter i forhold til befolkningssammensetningen, har jeg lagt inn 32-delte vektor¹ som er brukt i alle analyser som blir presentert i det følgende.

3. Anmeldelse og handlingers alvorlighet

I strafferettslig tenking legges det til grunn at det må være forholdsmessighet mellom den handlingen som er begått, og den straff som kan ilegges, fordi allmennmenneskelige rettferdsforestillinger tilsier at straffen omtrent må "balansere" handlingens skadefølger og gjerningspersonens subjektive skyld eller kritikkverdighet. Dersom det er riktig at en slik rettferdsforestilling er vanlig blant folk, er det nærliggende å anta at den vil lede til at tilbøyeligheten til å anmelde handlinger som kan lede til straff, vil være sterkere for mer alvorlige enn for mindre alvorlige handlinger.

De intervjuede ble først spurt om noen i husholdningen hadde vært utsatt for sykkeltyveri, biltyveri, tyveri fra bil eller tyveri av motorsykkel, moped, el.l., forutsatt at de eide sykkel, bil eller motorsykkel el.l., eller om de hadde vært utsatt for boliginnbrudd eller forsøk på det i løpet av de siste fem årene. Dessuten ble den intervjuede spurt om han/hun selv i løpet av samme tidsrom hadde vært utsatt for tyveri, ran, trusler eller vold og seksuell trakassering eller vold. De som svarte bekreftende på ett eller flere av disse spørsmålene, ble bedt om å tilkjennegi hvor vidt hun/han anså handlingen som svært alvorlig, ganske alvorlig eller som ikke særlig alvorlig, og den intervjuede ble også spurt om handlingen ble anmeldt til politiet. Dette gjør det mulig å undersøke om politianmeldelse henger systematisk sammen med folks vurdering av handlingens alvorlighet, jfr. tabell 1.

Tabell 1. Prosent av svært alvorlige, ganske alvorlige eller ikke særlig alvorlige handlinger som ble anmeldt til politiet.

	Handlingens alvorlighet			Prosent anmeldt i alt
	Svært alvorlig	Ganske alvorlig	Ikke særlig alvorlig	
Biltyveri	100,0	93,7	87,1	92,8
Tyveri av motorsykkel el.l.	-	85,2	57,9	77,6
Innbrudd i bolig	81,4	78,0	46,6	71,5
Tyveri fra bil	93,9	80,7	63,5	69,8
Ran	86,2	63,4	17,6	59,5
Sykkeltuverier	67,5	67,0	42,1	50,1
Personlig tyveri	66,9	56,6	40,9	49,3
Trusler eller vold	58,2	30,8	16,0	33,7
Forsøk på boliginnbrudd	60,7	30,3	21,6	31,1
Seksuell vold/antastelser	47,4	22,2	-	28,7

Prosentgrunnlaget for hver prosent i tabellen er større eller lik 15. '-' betyr at antall enheter er for lavt til prosentuering.

Av totalkolonnen til høyre i tabell 1 framgår det at det er betydelige forskjeller mellom ulike handlinger mht. hvor stor prosentandel som blir anmeldt. Det aller meste av biltyverier blir anmeldt, 93 %, og anmeldelsesprosenten er meget høy for disse tyveriene, ganske uavhengig av hvor alvorlig handlingen blir vurdert å være. Dette skyldes formodentlig at verditapet vanligvis er så stort at forholdet blir anmeldt fordi det er en forutsetning for at forsikringen skal dekke tapet. Andelen av motorsykkeltuverier, boliginnbrudd og tyverier fra bil som blir anmeldt er også meget høy, hhv. 78 % 72 % og 70 %. Muligheten for forsikringsmessig dekning influerer nok også på anmeldelsesfrekvensen for disse tyveriformene, samt for ran, sykkeltuverier og personlig tyveri. Den store forskjellen i anmeldelsesfrekvens mellom innbrudd i bolig og forsøk på boliginnbrudd, hhv. 72 % og 31 %, vitner trolig også om at faktisk tap av verdier har betydning for hvor vidt beslektede handlinger blir anmeldt. Prosentandelen av trusler og vold som ble anmeldt var ikke mer enn 34 %, og tilsvarende ble 31 % av forsøkene på boliginnbrudd og 29 % av vold eller antastelser av seksuell karakter anmeldt.

Viktigst i denne sammenhengen er imidlertid at tabell 1 bekrefter at prosentandelen av hver handlingstype som blir anmeldt, er systematisk høyere for handlinger som ble vurdert som "svært alvorlig", enn for en "ganske alvorlig" handling, med unntak for sykkeltuveri. Anmeldelsesprosenten er lavest for en "ikke særlig alvorlig" handling for alle lovbruddstyper. Analyser av boliginnbruddene viser tilsvarende

at andelen som blir anmeldt, øker når verdien av tapte og ødelagte verdier øker. Av boliginnbrudd der tapte og ødelagte verdier utgjorde mindre enn 2000 kr ble 38 % politianmeldt, når verdien var 2000-39999 kr ble 83 % anmeldt, var verdien 40000 kr eller mer, ble 94 % politianmeldt. Samtidig viser forskjellene i anmeldelsesfrekvens for *forsøk* på boliginnbrudd (61 % for svært alvorlige forsøk, 30 % for ganske alvorlige forsøk, og 22 % for ikke særlig alvorlige forsøk) at verditap og muligheter for å få forsikringsdekning ikke er det eneste momentet som har betydning for hvor alvorlig en handling anses for å være, og om den blir anmeldt eller ikke. I mange tilfeller er det nok flere momenter i en samlet vurdering som avgjør hvordan en handling blir vurdert. Spørsmål om den voldspregete kriminaliteten som inngikk i undersøkelsen, viser at 50 % av ofrene som hadde vært utsatt for trusler med kniv, skytevåpen eller noe annet som kunne brukes som "våpen", hadde anmeldt saken til politiet, mens anmeldelsesprosenten var 28 % for ofre for trussel der ingen våpen inngikk. Av fysisk maktbruk (vold) som medførte skade, ble 49 % av tilfellene anmeldt, mens bare 26 % av maktbruk uten skade ble anmeldt. Også når det gjelder vold og antastelser med et seksuelt preg, er det nok ulike kvalitative forskjeller mellom handlingene som avtegner seg i tabell 1. De som oppga at de hadde vært utsatt for slike handlinger, ble spurt om de mente at handlingen kunne beskrives som voldtekt, voldtektforsøk, et uanstendig fysisk angrep eller som støtende oppførsel. Av de som oppga at de hadde vært utsatt for voldtekt hadde 54 % anmeldt forholdet, av voldtektforsøkene ble 32 % anmeldt og 21 % av uanstendige fysiske angrep. (Spørsmålet om politianmeldelse ble ikke stilt til de som beskrev handlingen som støtende oppførsel.) Også dette er i overensstemmelse med at en handlings grad av alvorlighet er av vesentlig betydning for hvor vidt den blir anmeldt.

4. Anmeldelse og sosial avstand

Den amerikanske rettssosiologen Donald Black (1976 s. 42), hevder at grad av sosial avstand mellom folk har betydning for hvor vidt handlinger som oppfattes som kriminalitet, blir politianmeldt. Med økende sosial avstand, vil også tilbøyeligheten til å anmelde tilta:

"All else constant, a person is least likely to sue a close kinsman, then a friend, an acquaintance, a neighbor, a fellow tribesman, a fellow townsman, and so on, the likelihood increasing with relational distance until his world ends."

Antakelsens holdbarhet vil bli undersøkt i det følgende ved tre tilnærminger. Først undersøkes anmeldelsestilbøyelighet for handlinger der offeret hadde ulik grad av kjennskap til gjerningspersonen, dernest ved å undersøke anmeldelsesmønstre for bosteder med ulik størrelse, og endelig ved å undersøke om sosiokulturell avstand mellom offer og gjerningspersoner varierer slik Black antok.

En grunn til at nærstående kan tenkes å bli sjeldnere anmeldt enn andre, kan være at en slik handling blir oppfattet som mindre kriminell eller kritikkverdig enn om en fremmed hadde utført den samme handlingen. Dessuten kan sosiale bindinger mellom folk som kjenner hverandre godt, står hverandre nær eller er avhengige av hverandre, gjøre det vanskelig eller "umulig" å anmelde en handling som blir oppfattet som straffverdig, og som ville blitt anmeldt, dersom en ukjent hadde begått den. Straffbare handlinger begått av nærstående eller noen man er avhengig av kan forbli uanmeldte fordi vi frykter at anmeldelsen vil ødelegge et ellers positivt forhold til vedkommende, eller til andre som kan få kjennskap til anmeldelsen. Om handlingen er begått av et familiemedlem, for eksempel et barn som har stjålet en mindre pengesum, vil nok foreldre nesten alltid avstå fra anmeldelse av flere grunner, selv om de oppfatter handlingen som kriminalitet: De kan foreta avstraffelse selv og på en måte de mener er passende og nødvendig, de unngår å ødelegge barnets omdømme og offentligeandel, og de forhindrer at de selv fremstår som "dårlige" oppdragere. Avisen *Aftenposten* (20.04.2006) formidler et sjeldent tilfelle der moren anmeldte sin 15 år gamle sønn til politiet for daglig hasjrøking og kjøp av stoff, samtidig som hun overleverte 9 gram hasj til politiet. Avisen har formodentlig rett når anmeldelsen tolkes som "et siste desperat forsøk på å stanse misbruket." Om det dreier seg om en handling som offeret eller andre opplever som mer alvorlig, virker det etter er min oppfatning mindre opplagt at forholdet til gjerningspersonen regelmessig vil være utslagsgivende for hvor vidt forholdet blir anmeldt.

En forutsetning for at nærhet mellom offer og gjerningsperson skal ha betydning for hvor vidt en handling blir anmeldt, er at offeret mener å vite hvem som begikk handlingen. Det vil ofte være tilfelle når det er kontakt mellom offer og gjerningsperson. I ICVS-undersøkelsen ble ofre for seksuelt preget vold (voldtekt, voldtektsforsøk eller fysiske antastelser med seksuelt preg), samt ofre for trusler og andre former for vold spurt om gjerningspersonen var en kjent eller ukjent person. Hvis offeret kjente gjerningspersonen, ble offeret spurt om personen var kjent ved navn eller ved utseende, for å få inntrykk av hvor godt offer og gjerningsperson kjente hverandre. Dersom Blacks antakelse stemmer for vold og seksualisert vold, skal anmeldelsesprosenten være høyest når gjerningspersonen er en ukjent person, nest høyest når offeret kjente gjerningspersonen ved utseende, og lavest når offeret kjente gjerningspersonens navn.

Tabell 2. Prosentandel av seksuelt preget vold (voldtekter, voldtektsforsøk og fysiske antastelser med seksuelt preg) og av trusler eller vold som ble politianmeldt, betinget av offerets kjennskap til gjerningspersonen. Prosentgrunnlag: (N).

	Ukjent gjerningsperson		Gjerningspersonen kjent ved		Totalt
	Så ikke gj.pers.	Kjente ikke gj.personen	Utseende	Navn	
Seksuell vold /antastelser	(0)	31,9 (30)	- (11)	27,7 (39)	28,7 (80)
Trusler eller vold	- (6)	31,9 (243)	45,4 (59)	32,6 (212)	33,7 (80)

'-' betyr at antall enheter er for lavt (< 15) til prosentnering. Ingen forskjeller mellom gruppene er statistisk signifikant.

Det framgår av svarfordelingen i tabell 2 at det ikke er noen (signifikante) forskjeller i anmeldeshyppighet mellom handlinger som er begått av ukjente og de som er begått av personer som offeret kjente, enten ved utseende eller ved navn, i strid med Blacks antakelse. Like anmeldelsesprosenten i tabell 2 kan imidlertid skjule viktige forskjeller i handlinger begått av kjente og av ukjente personer. Det framgikk av avsnittet foran at handlingenes alvorlighet har stor betydning for hvor vidt de blir anmeldt, og kanskje det er slik at handlinger som ukjente personer begikk, er noe mindre alvorlige enn de som ble begått av kjente? Antall ofre i intervjumaterialet er så lavt at dette er vanskelig å undersøke i detalj, men fordelingen av voldtekter, voldtektsforsøk og fysiske antastelser er omtrent den samme for handlinger der gjerningspersonen var ukjent som når han var en kjent. Dessuten er ofrenes vurdering av de seksuelt pregete voldshandlingene, som svært alvorlig, ganske alvorlig eller ikke særlig alvorlig, omtrent den samme for kjente som for ukjente gjerningspersoner. Når det gjelder trusler eller vold er andelen av trusler og av personer som ble fysisk skadet omtrent lik for handlinger begått av ukjent gjerningsperson som for handlinger begått av en kjent person, og det er heller ingen klare forskjeller mht. ofrenes vurdering av voldshandlingenes alvorlighet mellom handlinger begått av kjente og ukjente gjerningspersoner. Samlet er det derfor vanskelig å komme utenom en konklusjon at data i tabell 2 ikke understøtter Blacks antakelse at nære relasjoner generelt beskytter mot rettsforfølgelse.

Dette funnet avviker noe fra sammenhenger som Balvig og Kyvsgaard (2006 s. 50) fant i en dansk surveyundersøkelse av vold mot kvinner. De fant at 13 % av fysiske overgrep begått av kvinnens partner ble politianmeldt, mens 22 % som ble begått av ikke-partner ble anmeldt. Forskjellen i anmeldelser er ikke stor, men statistisk signifikant. Når det gjaldt anmeldelser av voldtekt eller voldtektsforsøk som kvinner en eller annen gang i løpet av livet hadde vært utsatt for, fant de ingen statistisk signifikant forskjell i anmeldelser mellom partnere/kjærester (14 %) og andre gjerningspersoner (18 %), selv om forskjellen gikk i forventet retning, og Kyvsgaard og Balvig er overras-

ket (s. 60) over at det synes å spille en forholdsvis liten rolle for anmeldelser eller ikke om gjerningsmannen var en partner eller ikke. Avviket mellom det norske og danske materialet kan for det første skyldes at det danske materialet bare omfatter kvinner, mens begge kjønn inngår i det norske, og hvis kvinner er noe mer "bundet" av nære sosiale relasjoner enn menn gjennomgående er, vil man lett finne forskjeller som de nevnte. For det andre ser det ut til at skam og skyldfølelse har en ganske stor betydning for hvor vidt mange kvinner i det danske materialet anmelder fysiske eller seksuelle overgrep. Hvis dette særlig er knyttet til overgrep i nære relasjoner, vil anmeldelsene i slike relasjoner bli færre på grunn av skam og skyldfølelse. For det tredje kan avviket skyldes at de to undersøkelsene fanger opp kvalitativt ulike handlinger: Den betydelige forskjellen i anmeldelsesprosent mellom den norske og danske undersøkelsen indikerer trolig at den danske undersøkelsen fanger opp langt flere mindre alvorlig handlinger enn den norske. Det kan således godt tenkes at Blacks antakelse er holdbar for mindre alvorlige handlinger, for eksempel av barn som nasker hjemme, eller av barn som slår søsken eller foreldre, eller partnere som er voldelige mot hverandre. Slike handlinger blir ikke sett som kriminalitet og anmeldt fordi både foreldre, voksne som lever sammen, og andre forventer at de skal være i stand til å håndtere konflikter innen familien uten å tilkalle politiet. Utenfor kretsen av handlinger innen nær familie kan det se ut til at offerets kjennskap til gjerningspersonen ikke spiller noen systematisk rolle for folks beslutning om å anmelde. Og Blacks antakelse virker urimelig i tilfeller der folk blir truet eller antastet av en person som er kjent for å oppføre seg truende. Derfor finnes det personer som hyppig blir anmeldt for truende eller voldelig oppførsel, både i byer og i mange bygdesamfunn i Norge.

Både den sosiale avstanden mellom folk og deres gjensidige kunnskaper om hverandre kan tenkes å variere med folkemengden på det stedet man bor. Og i likhet med Christie (1975) skiller også Black (1976) mellom på den ene side formell kontroll: "such as legislation, litigation, and adjudication" (s. 2) som Black kaller 'lov', og på den annen side sosial kontroll som "is found wherever and whenever people hold each other to standards, explicitly or implicitly, consciously or not: on the street, in prison, at home, at a party" (s. 105). Black mener at formell kontroll og sosial kontroll varierer inverst i forhold til hverandre, og at utviklingen over tid har gått fra et samfunn med sosial kontroll til samfunn med formell kontroll. Alle moderne samfunn er preget av at mengden av 'lov' vokser etter som alle former for sosial kontroll dør hen, ikke bare i familien, men i landsbyen, kirken, på arbeidsplassene og i nabolagene (s.109). I moderne samfunn blir sosialt liv atomisert og folk blir stuert sammen. Likevel øker den relasjonelle avstanden, slik at praktisk talt alle blir en fremmed for hverandre. Og siden den relasjonelle avstanden generelt øker med befolkningens størrelse, kan man forutsi mengden av formell kontroll bare med utgangspunkt i folkemengden, mener Balck (s. 45), og til et visst punkt vil den formelle kontrollen øke med urbaniseringsgraden, mener han (s. 46).

Tabell 3. Prosentandel som ble anmeldt til politiet, betinget av folkemengden på offerets hjemsted.

	Folkemengde på hjemstedet			Prosent anmeldt i alt
	< 2000	2000-49.999	50.000 og mer	
Tyveri, personlige eiendeler	51,3	45,9	54,3	49,7
Sykeltyveri	49,3	50,1	52,9	54,2
Tyveri av/fra bil + motorsykel	77,4	74,9	74,6	75,0
Boliginnbrudd eller forsøk	55,2	51,1	55,5	54,8
Alle lovbrudd ovenfor	58,3	56,4	59,9	57,9
Ran	-	59,6	54,9	58,8
Seksuell vold/antastelser	-	24,3	23,0	24,5
Trusler eller vold	28,9	35,4	30,4	32,9

Prosentgrunnlaget for hver prosent i tabellen er større eller lik 20. '-' betyr at antall enheter er for lavt til prosentuering. Ingen forskjeller mellom gruppene er statistisk signifikant.

De som ble intervjuet om utsatthet for kriminalitet høsten 2004 ble bedt om å anslå folkemengden på hjemstedet sitt. Derved er det mulig å undersøke om folk som bor på mindre steder, er mindre tilbøyelige til å anvende formell kontroll (anmelde kriminalitet) enn folk som bor på større steder, fordi anmeldelse av kriminalitet må anses som en god indikator på anvendelse av formell kontroll.

Det framgår av tabell 3 at prosentandelen av ulike handlinger som blir politianmeldt, varierer svært lite mellom steder med ulik folkemengde, og ingen av de forskjellene som finnes, er statistisk signifikante. Disse data understøtter derfor ikke Blacks antakelse om at bruk av formell kontroll øker med økende urbaniseringsgrad. De data som er anvendt i denne analysen, er samlet nesten tretti år etter Blacks bok, og det kan selvsagt ikke utelukkes at det tidligere har vært forskjeller i bruk av formell kontroll mellom mindre og større tettsteder og byer. Jeg kjenner imidlertid ikke til at det foreligger undersøkelser som kan underbygge at dette var tilfelle, og at den stabile landsbygden med hovedsakelig primær sosial kontroll har blitt borte i løpet av noen få tiår.

Nå kan det imidlertid tenkes at Blacks antakelse om økende formell kontroll med økende urbaniseringsgrad, ikke gjelder for svært alvorlige handlinger. De vil nesten alltid bli anmeldt, uavhengig av folkemengden på hjemstedet. For å kontrollere om Blacks antakelse gjelder for mindre alvorlige saker, er alle saker som folk vurderte som "svært alvorlige", holdt utenfor i tabell 4. (Antall ran og tyveri av motorsykel el.l. blir nå så lavt at de er utelatt fra analysen.)

Tabell 4. Prosent av ganske alvorlige eller ikke særlig alvorlige lovbrudd som ble anmeldt til politiet, betinget av folkemengden på offerets hjemsted.

	Folkemengde på hjemstedet			Totalt
	< 2000	2000-49999	50.000 og mer	
Tyveri, personlige eiendeler	48,9	43,7	52,9	47,8
Sykkeltyveri	49,1	49,6	52,6	50,5
Boliginnbrudd	62,2	65,1	72,5	68,1
Forsøk på boliginnbrudd	-	27,6	18,7	24,3
Seksuell vold/antastelser	-	9,4	15,1	11,9
Trusler eller vold	23,1	26,7	22,1	24,6

Prosentgrunnlaget for hver prosent i tabellen er større eller lik 18. '-' betyr at antall enheter er for lavt til prosentuering. Ingen forskjeller mellom gruppene er statistisk signifikant..

Igjen fremgår det at variasjonene i anmeldelsesprosent mellom steder med ulik folkemengde er små, og ingen av forskjellene er statistisk signifikante. Dermed tyder heller ikke disse data på at Blacks antakelse om at bruk av formell kontroll stiger med økende urbaniseringsgrad, er holdbar. Den samme konklusjonen ble trukket både av Gottfredson og Hindelang (1979), som analyserte amerikanske surveydata, og Braithwaite og Biles (1980), som bygde på tilsvarende australske data.

Sosiokulturell avstand mellom offer og gjerningsperson er et tredje forhold som i følge Black (1976) har betydning for bruk av 'lov' eller formell kontroll. At en person med lite eller ingen utdanning begår kriminalitet mot en person med mye utdanning, beskriver han (s. 65) som en avvikende handling fra lite mot mye kultur. Selv om handlinger med motsatt retning forekommer, hevdet han at sannsynligheten for straffefølgelse og mengden av formell kontroll er størst når en person som har høy utdanning, "mye kultur", blir rammet:

"If the offence is toward more culture, such as an offence against someone with more education than the offender, law of every kind is greater: A call to the police is more likely, as is a complaint, lawsuit, conviction, severe sentence, heavy damages, or whatever." (s. 65) (...)"in general, he is more easily offended. He is more likely to complain to the authorities, to take his case to court, and to get what he wants." (s. 67)

Selv om utdanning står sentralt i den siterte teksten, er Blacks generelle tanke at forskjeller i sosiale ressurser, hvorav utdanning er den viktigste, skaper sosiokulturell avstand mellom folk, som vil gi de utslag han viser til når det gjelder bruk av sosial kontroll. For å undersøke om dette er holdbart for norske samfunnsforhold har jeg lagd en enkel femdelt, additiv indeks som kombinerer folks utdanning (lav, middels eller høy) med deres inntekt (lav, lav-middels, høy-middels eller høy), til et mål for sosiale ressurser. Dermed kan det undersøkes om det er forskjeller i anmeldelsesprosent for ulike typer kriminalitet mellom de fem sosialgruppene, jfr. tabell 5.

Tabell 5. Prosent av handlinger som blir politianmeldt, betinget av hvor vidt offeret har mye eller lite sosiale ressurser.

	Intervjuedes sosiale ressurser					Prosent anmeldt I alt
	(1)Lite	(2)	(3)Midd.	(4)	(5)Mye	
Tyveri, personlige eiendeler	42,4	49,1	56,7	54,9	56,3	52,7
Sykkeltveri	46,7	45,2	50,8	50,9	60,9	51,9
Tyveri av/fra bil + motorsykkel	70,4	78,5	77,9	71,5	75,9	75,4
Boliginnbrudd eller forsøk	60,8	51,9	69,4	54,0	56,2	58,2
Alle lovbrudd ovenfor	54,3	56,4	62,8	58,6	63,6	59,9
Trusler eller vold	42,8	30,3	34,8	32,9	39,0	35,2

Prosentgrunnlaget for hver prosent i tabellen er større eller lik 32. Ran og seksuell vold/antastelser utgår på grunn av for små tall til prosentuering. Ingen forskjeller mellom gruppene er statistisk signifikant.

Når det gjelder sykkeltverier og tyveri av (andre) personlige eiendeler, er det litt lavere anmeldelsesprosent blant folk som tilhører de to gruppene som har minst sosiale ressurser. Forskjellen i anmeldelsesprosent mellom disse og de som har mer sosiale ressurser er imidlertid ikke statistisk signifikant, og de små forskjellene som finnes, kan skyldes forskjeller med hensyn til å forsikre sykler og annet løsøre som kan bli stjålet. I motsetning til Braitewaite og Biles (1980) som fant delvis støtte for Blacks antakelse, gir data i tabell 5 ikke grunnlag for å hevde at ressurssterke folk i større grad anmelder kriminalitet de blir utsatt for enn folk med lite sosiale ressurser. I så måte ser det ikke ut til at kriminalitet som blir politianmeldt i Norge, er preget av sosial eller kulturell seleksjon.

5. Oppsummering

Ofrenes tilbøyelighet til å politianmelde er betinget av hvor alvorlig de synes handlingen er, for eksempel slik at fullbyrdet boliginnbrudd blir hyppigere anmeldt enn forsøk på det, boliginnbrudd der store verdier går tapt blir hyppigere anmeldt enn når tapet er mindre, trusler med våpen anmeldes hyppigere enn trusler uten våpen, vold som medførte skade anmeldes hyppigere enn vold uten skade, og voldtekt anmeldes hyppigere enn voldtektsforsøk og uanstendige fysiske angrep. Forklaringen på dette er trolig at folks moralske forargelse og rettferdsbegrunnede ønsker om at gjerningspersonen skal stå til rette for det han/hun har gjort, stiger med handlingens alvorlighet.

De analyserte data gir derimot ikke grunnlag for å anta at sosial avstand mellom gjerningsperson og offer spiller noen systematisk rolle for hvor vidt handlinger blir anmeldt. For det første er det ingen forskjell i anmeldelsesfrekvens

for voldspreget kriminalitet når gjerningspersonen var ukjent for offeret og når han/hun var kjent ved utseende eller navn. For det andre er det ingen forskjeller i anmeldelsestilbøyelighet mellom bosteder med ulik urbaniseringsgrad, og for det tredje er det heller ingen forskjeller i anmeldelsestilbøyelighet mellom ofre med lite og mye sosiale ressurser. Jeg ser gjerne at noen undersøker om andre data, for eksempel tidligere ICVS-data og for andre land enn Norge, leder til samme eller andre konklusjoner når det gjelder sammenhenger mellom anmeldelser og sosial avstand. Ved å slå sammen flere datasett kan man få så mange observasjoner at det blir mulig å undersøke om det er forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder dette.

Litteratur:

- Balvig, F. og B. Kyvsgaard (2006): *Vold og overgrep mod kvinder. Dansk rapport vedrørende deltagelse i International Violence Against Women Survey (IVAWS)*. Københavns Universitet/Justitsministeriets Forskningsenhet. Februar 2006
- Black, D. (1976): *The Behavior of Law*. New York, San Francisco, London: Academic Press.
- Braithwaite, J. og D. Biles (1980): "Empirical Verification and Black's The Behavior of Law." *American Sociological Review*, vol. 45(2), 1980, s. 334-338.
- Christie, N. (1975): *Hvor tett et samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gottfredson M. R. og M. J. Hindelang (1979): "A Study of the Behavior of Law". *American Sociological Review*, vol. 44(1), 1979, s. 3-18.

Noter:

- ¹ De 32-delte vektene er basert på 4 landsdeler, 4 aldersgrupper og kjønn.

Adresse:

Institutt for Kriminologi og retts sosiologi
Universitetet i Oslo
Pb. 6706 St. Olavs plass
N-0130 Oslo
E-post: l.p.olaussen@jus.uio.no